

УДК 811.161.2' 276.6'367.622

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.12.2019.189250>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

Кочукова Н. І., Бодра І. А.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті окреслено сучасні тенденції вживання іменників на позначення осіб жіночої статі в публіцистичному мовленні після ухвалення нового правопису, у якому затверджено використання фемінітивів та їхні найпродуктивніші моделі творення. Названо основні словотворчі форманти, за допомогою яких постають ці іменники, зокрема **-к(-а)**, **-ин(-я)**, **-иц(-я)**. Спостережено активне вживання відповідників жіночого роду із суфіксом **-к-** переважно в тих текстах, де розглянуто діяльність конкретної особи із зазначенням її прізвища й імені в контексті. Проаналізовано словотвірні факти як показники продуктивності суфікса **-ин(-я)** у поєднанні не лише з власне українськими основами, а й з іномовними. З'ясовано, що цей словотворчий засіб єдиний, який приєднується до твірних основ слів – назв наук із елементами **-ія**, **-лог**, **-логія**, повністю витіснивши інші форманти.

Наголошено на тому, що мотиваторами похідних є слова з найрізноманітнішою семантикою, а самі деривати позначають жінок за широким спектром ознак: професія, рід занять і виконувані дії, соціальні стани і суспільна ієрархія, належність до чогось і участь у чомусь. Зосереджено увагу на соціальних причинах, які зумовили творення неологізмів – іменників жіночого роду з вказівкою на популярну професію, суспільний статус, громадську діяльність чи посаду. Засвідчено одночасне використання співвіднесених назв осіб чоловічого й жіночого роду на позначення жіночої статі в журналістських матеріалах. У мові сучасних інтернет-видань зафіксовано фемінітиви з варіантними словотворчими формантами.

Виявлено випадки вживання субстантивованих дієприкметників на **-учий** (-ючий), які позначають осіб жіночої статі. Таке недотримання норми є свідченням небагато ставлення авторів до добору мовних засобів під час написання тексту. Розглянуто свідоме порушення норми в утворенні фемінітивів, що виражає оцінну або суб'єктивно-оцінну думку автора, посилює емоційно-експресивний потенціал публіцистичного тексту. Маючи розмовне забарвлення, такі фемінітиви виступають засобом експресивізації мови ЗМІ.

Ключові слова: журналістський текст, інтернет-видання, назви осіб жіночої статі, словотворчий формант.

Kochukova N. I., Bodra I. A. Feminites functioning in the language of modern Internet editions. The article analyzes new trends in the functioning of nouns - the female names in non-fiction, following the adoption of a new version of the spelling, which approves of using and creating the most productive models of feminine. The author of the article also identified their word-forming derivatives, in particular **-k(-a)**, **-in(-i)**, **-its(-i)**, which are characterized with high performance. The active use of feminine pronouns with the suffix **-k-** is observed mainly in those texts where the activity of a particular person is considered, with his name and surname in the text. The author outlines the word-forming facts that indicate a further increase in the frequency of the derivative **-in** (i), its ability to interact with the borrowed basics. It is the only one which joins the formative basis of the word which are the names of the sciences with the elements **-ia**, **-log**, **-ology**, completely ousting other suffixes. It is emphasized that the derivatives are words with a wide variety of semantics and the derivatives themselves denote women on a wide range of traits: profession, occupation and activities performed, social states and social hierarchy, belonging to something and participation in something. The focus is on the social factors that contribute the active production of new female names by the type of activity, position, profession. The simultaneous use of the related names of male and female persons to denote female gender in journalistic materials is analyzed. Feminites with variant word-forming formats are recorded in the language of modern online publications.

Cases of the use of substantive participles in **-learning** (s) denoting female names have been identified. Such non-compliance is the evidence of the authors' negligent attitude to the choice of language means in the time of writing the text. Conscious violation of the norm in the formation of femininities is considered, which expresses the author's evaluative or subjective-evaluative opinion, enhances the emotional-expressive potential of the journalistic text. With their colloquial colour, such femininities serve as the means of expressing newspaper language.

It is concluded that in modern texts of Internet editions there is a noticeable tendency for the active functioning of feminites, formed from nouns – names of masculine gender. Of the feminine word-makers, the form **-k(-a)** is distinguished by the highest level of productivity and will in all respects retain it in the future.

Key words: journalistic text, Internet editions, female names, word-forming derivatives.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У добу активного розвитку українського словотворення актуальною постає проблема функціонування іменників-новотворів на

позначення осіб жіночої статі, які є виразниками взаємодії позамазовних чинників із власне мовними, питомими, властивими системі й структурі української мови. У суспільстві виникає потреба називання

нових осіб за видом діяльності, статусом, посадою, професією. Як зауважує О. Земська, «герой сучасного словотвору – людина. Значну частину новотворів складають назви осіб» [4, 103].

У морфологічній категорії роду іменників виокремлено насамперед грами чоловічого і жіночого роду, які ґрунтуються на семантичній диференціації статі. Такі форми виразно протиставляються одна одній, утворюючи корелятивні пари. Продуктивні словотвірні типи сприяють тому, що співвіднесені назви осіб чоловічого й жіночого роду стають дедалі помітнішими. «Очевидно, ні на одній словотвірчій категорії, як на категорії роду, – зазначає А. Загнітко, – не позначилися такою мірою соціальні фактори, які зумовили не тільки необмежене розширення іменникових особових кореляцій, а й семантичні нащарування на певних родових формах» [3, 158].

Останніми роками надзвичайно помітним стало творення й використання іменників-неологізмів на позначення осіб жіночої статі, що зумовлено реальним станом речей – активною, іноді виразно протестною позицією жінок в українському консервативному суспільстві, проблемою гендерної рівності, боротьбою проти сексизму в сучасному соціумі. Українські жінки все менше залежать від чоловіків, вони є самодостатніми, досягають значних успіхів у кар'єрі чи творчості, ведуть активне громадське й політичне життя, розширюють сферу своєї професійної діяльності. Л. Кислюк наголошує, що «активізація творення назв осіб жіночої статі в останні десятиліття показує зміну ролі та ваги жінки в суспільстві, у країні, і прямо пов'язана з її рівнем освіти, участю в управлінській, професійній діяльності» [5, 114].

У новій редакції правопису української мови затверджено використання та найпродуктивніші моделі творення фемінітивів. Отже, згідно з пунктом 4 параграфа 32 правопису іменники на позначення осіб жіночої статі утворюються від іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів **-к-**, **-иц(-я)**, **-ин(-я)**, **-ес-** та інших. Найпоширенішим є суфікс **-к-**, бо він поєднується з різними типами основ: *дизайнерка, директорка, редакторка* тощо. Суфікс **-иц(-я)** приєднують до основ на **-ник** (*порадниця*) та **-ень** (*учениця*), а суфікс **-ин(-я)** – до основ на **-ець** та до приголосного (*кравчиня, філологиня*). Суфікс **-ес-** у правописі схарактеризовано як рідко-вживаний.

Формулювання мети й завдань статті. Мета статті – окреслити тенденції творення й використання фемінітивів (загальновідомих і нових) у публіцистичному мовленні; визначити їхні найпродуктивніші словотвірчі форманти. Матеріал дібрано з текстів інтернет-видань після оприлюднення основних змін у новій редакції «Українського правопису» (2019).

Для номінування аналізованих мовних одиниць – іменників на позначення осіб жіночої статі – дослідники використовують терміни як власне українські, так і запозичені: категорія «жіночість», найменування жінок (О. Земська), «назви істот жіночого роду», «назви жіночого роду» (І. Ковалик), «назви осіб жіночої статі» (Л. Родніна), «назви осіб жіночої статі», «назви жінок», «неофемінативи» (А. Архан-

гельська); категорія «nomina feminine», фемінатив, а також «фемінінний доміант», «фемінінний новотвір» (А. Архангельська), «моція» (Н. Клименко), «фемінітив» (М. Брус, С. Семенюк), «фемінатив» (М. Федурко) тощо [5, 114–115].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іменники на позначення жіночої статі за видом діяльності, професією, посадами, суспільним статусом тощо привертати й привертають увагу українських науковців, зокрема Л. Кислюк [5], М. Навальної [9], А. Архангельської [1], І. Ковалика [6], О. Пономарева [11]. Окреслене питання висвітлено в статтях, монографіях, дисертаційних працях, а також відображено в лексикографічній практиці. Згадана лексика міститься як у спеціально створених словниках, так і в сучасних лексикографічних роботах загального вжитку, у яких серед інших слів подано й неолексеми [14; 13; 15; 12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед досліджуваних формантів вирізняються високим рівнем продуктивності **-к(-а)**, **-ин(-я)**, **-иц(-я)**. Мотиваторами похідних є слова з найрізноманітнішою семантикою, а самі деривати позначають жінок за широким спектром ознак: професія, рід занять і виконувані дії, соціальні стани і суспільна ієрархія, належність до чогось і участь у чомусь [10, 54].

Донедавна мовознавці вважали, що «форми з **-к(-а)** слід уживати в художньому, публіцистичному і, безперечно, в розмовному мовленні» [11, 145]. Учені наголошували на тому, що «поширенішими і позбавленими емоційно-експресивних відтінків стають утворення із суфіксом **-к-**, що водночас указують на жіночу стать особи та її належність до відповідної професії» [2, 91]. І. Ковалик зауважував, що похідні утворення із суфіксом **-к(-а)**, зокрема іменники – назви осіб жіночого роду, є певною своєрідністю українського словотвору, чого немає в деяких слов'янських мовах, наприклад російській. Суфікс **-к(-а)**, за допомогою якого утворюються похідні назви жіночого роду від основ чоловічого роду, він називав «емоційним чи фемінізуючим» [6, 397]. Наразі такі деривати сприймаються як стилістично нейтральні, звичайні, характерні не лише для публіцистичного, розмовного мовлення, а й професійного. Наприклад: «Однак **депутатка** Василевська-Смаглюк таки приховує інформацію про те, що подібні пропозиції були» (1); «Оксана Маркарова – від серпня вже **міністерка** фінансів в уряді під керівництвом Олексія Гончарука» (2); «Маневр Маркарової: як **міністерка** вивела елітний будинок на Подолі зі збанкрутілого банку на свою фірму» (2); «Новою **лідеркою** «Самопоміч» стала відомий політик та юрист, колишня **віце-спікерка** Верховної Ради України» (3). За нашими спостереженнями, відповідники жіночого роду із суфіксом **-к-** трапляються переважно в тих текстах, де розглянуто діяльність конкретної особи із зазначенням її прізвища й імені в тексті, напр.: «**Медіаюристка** Віта Володовська з *Громадської організації «Лабораторія цифрової безпеки»* назвала цей випадок свідченням того, що «адміністрація університету глибоко не розуміє не лише законодавство про доступ до публічної інформації, а й у цілому цінність прав людини» (7); «Про це ми спілкувалися з Оленою Малаховою, **кандидат-**

кою філологічних наук, доценткою кафедри української мови ХНПУ імені Григорія Сковороди» (6); «Колишня **амбасадорка** США в Україні Марі Йованович заявила про тиск з боку президента США Дональда Трампа та Держдепу з метою її звільнення з посади» (16).

Уживання «розмовних» аббревіатур-фемінітивів у мові ЗМІ свідчить про наявність тенденції до скорочення тексту, посилення експресії, напр.: «**Нардепка** (народна депутатка) «Слуги народу» Василевська-Смаглюк пройшла поліграф...» (19).

Склад аналізованого словотвірного типу поповнили похідні суфіксальні іменники жіночого роду, утворені від іменників чоловічого роду на позначення як загальновідомих професій, так і нових, оригінальних і сучасних, напр.: *бізнесменка, лідерка, координаторка, ревізорка, режисерка, інспекторка, фітодизайнерка, амбасадорка* тощо. Такі фемінітиви ще не кодифіковані, що свідчить про постійне поповнення досліджуваної лексико-семантичної групи іменників новими, незвичними жіночими назвами. «...У суспільстві існує сформоване упродовж декількох десятиліть упередження щодо таких номінацій, яке можна пояснити відчуттям їхньої незвичності, оказіональності» [5, 116].

У мові сучасних інтернет-видань функціонують фемінітиви з варіантними словотвірними формантами: *експерт – експертка – експертеса; поет – поетеса – поетка; редактор – редакторка – редактриса; водійка – водійчиня; мовознавиця – мовознавчиня; фотографка – фотографиня – фотографеса* («Українка стала найкращою **фотографинею** року на Berlin Photo Week» (20); «**Фотографка** з Луцька Лідія Кожевникова здобула перемогу в європейському фотоконкурсі #MakingEurope2019» (5); «Підпис для фото **фотографка** обрала символічний – «Разом ми можемо зробити більше» (5)).

Суфікс **-ин(-я)** зарекомендував себе як продуктивний для утворення назв жінок за сферами наукової діяльності, напр.: *математикиня, філологиня, філософиня, біологиня, соціологиня*, хоч раніше був носієм стилістичної маркованості. А. Нелюба зазначає, що серед словотвірних фактів, що вказують на подальше зростання частотності форманта **-ин(-я)**, є його здатність взаємодіяти із запозиченими основами [10, 50–51]. Він єдиний, що приєднується до твірних основ слів – назв наук із елементами **-ія, -лог, -логія**, повністю витіснивши інші суфікси, напр.: «*Яна Сабляш – **філологиня**, викладачка проекту Є- мова та волонтерка Безкоштовні курси української мови уже три роки*» (18); «*Як розпізнати інсульт – пояснює **біологиня***» (8); «Продовжуємо фотографувати містян і запитувати їх про одяг, шопінг та улюблене місце в Києві. Героїня нового матеріалу рубрики «Зовнішній вигляд» – **маркетологиня** Тоня Плачкова» (4). Суфікс **-ин-** також поєднується з власне мовними основами: «*Має харківське походження: нова британська **послиня** записала звернення українською*» (9); «*Фахівчиня пенсійної служби обгово-*

рила з працівниками управління соціального захисту актуальні питання пенсійного забезпечення» (10).

Нерідко в аналізованих текстах трапляється одночасне використання співвіднесених назв осіб чоловічого й жіночого роду на позначення жіночої статі. Наприклад, у назві статті вжито **посол**: «**Екс-посол** США в Україні відкинула звинувачення Джуліані й Луценка», а далі в тексті – **послиня**: «*Колишня **послиня** США в Україні Марі Йованович у промові перед законодавцями Конгресу заявила, що її відкликання стало прямим результатом тиску президента Дональда Трампа на Держдепартамент*» (11). Або такий приклад: «**Екс-міністр** освіти Гриневич влаштувалася на нову роботу» (назва статті) і далі: «*Колишня **міністерка** стала проректором з науково-педагогічної та міжнародної діяльності університету*» (12).

Українські журналісти у своїх матеріалах послідовно використовують фемінітиви з продуктивним словотвірним формантом **-ниц(-я)**, напр.: «*Українська **науковиця** виграла грант на вивчення змін клімату завдяки дослідженням на станції «Академік Вернадський»*» (21); «*Столична **підприємниця** заявляє, що мер Кличко забрав у неї будівлю для готелю братові*» (22); «*Працівники Служби безпеки України у Луцьку викрили на хабарі **посадоввицю** департаменту житлово-комунального господарства міської ради*» (13); «*Правоохоронці затримали **чиновницю** в обласному центрі під час одержання 1 тис. доларів – першої частини неправомірної вигоди*» (13).

У мові електронних ЗМІ спостерігаємо випадки вживання субстантивованих дієприкметників на **-уч(-ий) /-юч(-ий)**, які позначають осіб жіночої статі. Таке недотримання норми є свідченням недбалого ставлення авторів до добору мовних засобів під час написання тексту, напр.: «*У синоптиків є кілька цікавих прогнозів з цього приводу. Про це повідомляє **завідуюча** відділом синоптичної метеорології Українського гідрометеорологічного інституту Віра Балабух*» (17).

Рідковживаний суфікс **-ш-** надає значенню фемінітива переважно відтінку зневажливості, стилістичної зниженості, напр.: «*29 жовтня Апеляційний суд Донецької області виніс рішення повернути справу **наркоділерши** Софії Кольмар до повторного у суді Слов'янська*» (14). Таке свідоме порушення норми виражає оцінну або суб'єктивно-оцінну думку автора, посилює емоційно-експресивний потенціал публіцистичного тексту. Маючи розмовне забарвлення, деякі фемінітиви виступають засобом експресивізації газетної мови, напр.: «*Вчителька гімназії та **отаманша** українських повстанців Олександра Соколовська – Маруся загинула 6 листопада 1919-го*» (15).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, у мові сучасних текстів інтернет-видань помітною є тенденція до активного вживання незвичних фемінітивів, похідних від іменників чоловічого роду. Перспективним вважаємо дослідження особливостей використання нових назв осіб жіночої статі в науковому й професійному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельська А. М. Фемінні інновації в новітньому українському назовництві. *Мовознавство*. 2014. № 3. С. 34–50.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : академ. граматики укр. мови / за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пulsари», 2004. 400 с.

3. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Морфологія : монографія. Донецьк : ДонДУ, 1996. 437 с.
4. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства. Русский язык конца XX столетия (1985–1995). Изд. 2-е. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 90–141.
5. Кислюк Л. Жінка-космонавт чи космонавтка? (до проблеми норми творення назв осіб жіночої статі). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 114–118.
6. Ковалик І. Вчення про словотвір. Вибрані праці. Івано-Франківськ; Львів : Місто НВ, 2007. 404 с.
7. Кочукова Н. І. Сучасні тенденції використання назв осіб жіночої статі в професійному та науковому мовленні. *Південний архів. Філологічні науки* : зб. наук. праць. Випуск LXVII. Херсон : ХДУ, 2017. С. 37–41.
8. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
9. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. : монографія Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
10. Нелюба А. М. Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворі. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ : ЛНУ, 2011. № 2 (23). С. 49–59.
11. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. Київ : Либідь, 1993. 248 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

12. Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / за ред. Л. В. Туровської. Київ : Наук. думка, 2009. 176 с.
13. Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали (2002 – 2010) / В. О. Балог, Н. Є. Лозова, Л. О. Тимченко, О. М. Тищенко; кер. проекту і відп. ред. О. М. Тищенко. Інститут української мови НАН України. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 280 с.
14. Нові слова та значення: словник. Ін-т укр. мови НАН України / укл.: Л. В. Туровська, Л. М. Васильковська. Київ : Довіра, 2008. 271 с.
15. Словотворчість незалежної України. 1991–2011: словник / укладач А. Нелюба. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. 608 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. URL: https://24tv.ua/nardepka_slugi_narodu_vasilevska_smaglyuk_proyshla_poligraf_rezultat_n1223816 (дата звернення: 10.11.2019).
2. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-schemes-markarova-budynok/30234592.html> (дата звернення: 01.11.2019).
3. URL: https://galinfo.com.ua/news/oksana_syroid_nova_liderka_politychnoi_partii_obiednannya_samopomich_328742.html (дата звернення: 12.10.2019).
4. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/service-shopping/street-style/282181-antonina-plachkova-27-rokiv-marketologinya-restoranu-kitayskiy-privet> (дата звернення: 10.11.2019).
5. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/020719-fotografka-z-lucka-peremogla-v-yevropeyskomu-konkursi-makingeurope2019> (дата звернення: 10.11.2019).
6. URL: http://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/vchytelko-moya/#.Xc_BJ9IzbIU (дата звернення: 07.11.2019).
7. URL: <https://detector.media/community/article/171978/2019-10-30-rektora-ostrozkoj-akademii-zvinuvatili-v-tisku-na-zhurnalistku-yaka-navchaetsya-v-tsomu-vnz> (дата звернення: 06.11.2019).
8. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=89703> (дата звернення: 10.11.2019).
9. URL: <https://www.5.ua/polityka/maie-kharkivske-pokhodzhennia-nova-brytanska-poslynia-zapysala-zvernennia-ukrainskoiu-201395.html> (дата звернення: 11.11.2019).
10. URL: <https://www.pfu.gov.ua/cv/358181-fahivchynya-pensijnoi-sluzhby-obgovoryla-z-pratsivnykamy-upravlinnya-sotszhystu-aktualni-pytannya-pensijnogo-zabezpechennya-2/> (дата звернення: 10.11.2019).
11. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/10/11/7228853/> (дата звернення: 18.10.2019).
12. URL: <https://www.unian.ua/society/10747479-eks-ministr-osviti-grinevich-vlashtovalasya-na-novu-robotu-foto.html> (дата звернення: 18.10.2019).
13. URL: https://zaxid.net/u_lutsku_posadovitsya_miskoyi_radi_vimagala_groshi_vid_uchasnikiv_boyovih_diy_n1485871 (дата звернення: 07.09.2019).
14. URL: <https://slavinfo.dn.ua/novosti/novosti-slavyanska/apelyatsijnij-sud-vidpraviv-spravu-narkodilershi-znovu-u-slov-yansk> (дата звернення: 16.10.2019).
15. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_ukrayinsku-voyachku-vbiv-zradnik/93680 (дата звернення: 25.10.2019).
16. URL: https://zaxid.net/eks_poslynia_ssha_v_ukrayini_mari_yovanovich_zvinuvatila_u_svojemu_zvilnenni_trampa_n1490896 (дата звернення: 13.11.2019).
17. URL: <https://znaj.ua/society/274050-zima-2019-2020-viprobuje-ukrajinciv-na-micnist-sinoptiki-rozpovili-kogo-zamete-snigom-ro-samiy-dah> (дата звернення: 13.11.2019).
18. URL: <https://www.facebook.com/emovaua/photos/a.1433442836721305/1844020405663544/?type=1&theater> (дата звернення: 05.11.2019).
19. URL: https://24tv.ua/nardepka_slugi_narodu_vasilevska_smaglyuk_proyshla_poligraf_rezultat_n1223816 (дата звернення: 10.09.2019).
20. URL: <https://shotam.info/ukrains-ka-fotohrafka-otrymala-mizhnarodnu-premiiu> (дата звернення: 10.09.2019).
21. URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayinska-naukovitsya-vigrala-grant-na-vivchennya-zmin-klimatu-zavdyaki-doslidzhenniam-na-stanciyi-akademik-vernadskij> (дата звернення: 05.11.2019).
22. URL: <https://uazmi.org/video/post/x-Azo3bfpXQ> (дата звернення: 05.11.2019).